

ЛЮДМИЛА СІРИК

ЕСТЕТИКО-ХУДОЖНІ ЗАСАДИ НЕОКЛАСИЦИЗМУ В ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

В українському літературознавстві склалася традиція під впливом народницької платформи зараховувати Лесю Українку (1871-1913) до неоромантизму¹. Проте щодо приналежності її до мистецького напрямку вже в 20-х роках минулого століття була ще інша думка. Її висловили київські неокласики.

Відоме угруповання, до якого традиційно зачисляють Миколу Зерова, Михайла Драй-Хмару, Павла Филиповича, Максима Рильського, Освальда Бургардта (на еміграції прийняв псевдонім Юрій Клен), надавало творчості цієї письменниці велике значення. Вчені присвятили їй багато праць (монографію, рецензії, статті)², зібрання яких може становити два солідні томи. Ідентифікували її як митця класичного типу, автора творчості, в якій одночасно реалізується дві традиції: національна і середземноморська. Підкреслюючи проєвропейську орієнтацію мистецько-громадянської позиції Лесі Українки, літературознавці намагалися довести, що вона як письменниця широкого формату виходить за межі неоромантизму. Безперечно, широкий

DR LUDMIŁA SIRYK – adiunkt w Instytucie Filologii Słowiańskiej UMCS. Adres do korespondencji: Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4 (nowa Humanistyka), 20-031 Lublin; e-mail: l.siryk@wp.pl

¹ Див., м.ін.: *Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття*, кн. 1, Київ 1994, с. 117; С. Єфремов, *Історія української літератури*, Київ 1995, с. 524–528.

² Напр.: О. Бургардт, *Лесь Українка і Гайне*, [в:] *Українка, Твори. Переклади*, т. IV, Київ 1927, с. VII-XXIV); М. Рильський, *Твори в трьох томах*, т. III, Київ 1956; той самий, *Твори в двадцяти томах*, т. XII, Київ 1986; М. Зеров, *Твори в двох томах*, т. II: *Історико-літературні та літературознавчі праці*, упоряд. Г. П. Кочур, Д. В. Павличко, Київ 1990; П. Филипович, *Літературно-критичні статті*, Київ 1991; М. Драй-Хмара, *Літературно-наукова спадщина*, Київ 2002; М. Зеров, *Українське письменство*, упоряд. М. Сулима, Київ 2003. Далі цитуємо статті за цими виданнями – Л. С.

горизонт її культурних орієнтирів з одного боку поглиблює контекст і збагачує ідейно-тематичний та проблемний зміст творчості, а з іншого – призводить до труднощів у її прочитанні. Крім того вимагає від читача обізнаності в загальноєвропейській культурі й історії та в теоретико-літературній і філософській думці. Київські неокласики до розуміння й аналізу такого типу творчості – творчості с и н к р е т и ч н о ї – були до цього підготовлені. Вони мали ґрунтовну класичну освіту, будучи випускниками елітарних класичних гімназій Києва та факультетів класичної філології Київського університету Святого Володимира. До того ж професійну практику здобували на знаменитому семінарі Володимира Перетца.

Вже на початку двадцятих років Зеров у статті *Леся Українка. Критично-біографічний нарис* (1924) констатував, що в „її світогляді є дуже мало спільного зі світоглядом українського інтелігентського народництва”³. Підкреслюючи продовження письменницею класичної традиції, Филипович писав, що це має велике значення для розвитку національної літератури:

„Так міцно стоячи на європейському ґрунті, Леся Українка могла сміливо розвинути вузькі межі українського тогочасного письменства, яке лише починало відходити од етнографізму, переспівування Шевченка та російських громадянських співців 80-х років” [*Л. У.*, с. 106.].

Зеров писав: „Розумові обрії письменниці включали все культурне життя Західної Європи”⁴, називаючи її мистецьку позицію „символом найуспішніших змагань засвоїти в українській поезії загальнолюдський, або, як часто тепер почали у нас говорити, – європейський зміст”⁵. Вона, за словами Филиповича, „підіймала українське письменство до рівня «європейського»”⁶. У присвяченій Лесі Українці монографії Драй-Хмари⁷ твердиться, що драматург „почувала себе людиною європейської, а тим самим і греко-римської культури” [с. 62], що „її тягло до більшого світу, щоб з його вершин можна було кинути промінь світла на українство, що десь волочиться в хвості європейської цивілізації” [с. 116].

³ З е р о в, *Українське письменство...*, с. 411.

⁴ Т о й с а м и й, *Леся Українка (З нагоди нового видання творів)*, [в:] той самий, *Українське письменство...*, с. 267.

⁵ Там само.

⁶ П. Филипович, *Леся Українка*, [в:] той самий, *Літературно-критичні статті...*, с. 107. Далі назву статті, записану „Л. У.” і номер сторінки вказую в тексті – Л. С.

⁷ М. Д р а й - Х м а р а, *Леся Українка. Життя і творчість* [в:] той самий, *Літературно-наукова спадщина*, с. 35-151. Далі цитую цю працю, номер сторінки та скорочено автора і назву статті „Д-Х, Л. У.” вказую в тексті – Л. С.

В аналізованій творчості літературознавці беруть до уваги поезію, хоч значною мірою зосереджуються на драмах, побудованих на алюзіях до античних і біблійних джерел, а не на виключно громадянській поезії чи, попри позитивну оцінку, драмі-фейерії *Лісова пісня*. Щодо вибору об'єкта дослідження аргумент був такий:

„І проте не лірика Лесі Українки – така сильна й смілива в поезіях на громадянські теми, така зворушливо-жіноча в настроях інтимних – уважається за справжній вінець її творчості. Таке значення надається тільки драматичним її поемам. Ліриці Лесі в середній період її творчості, в другій половині 90-х років, здебільшого ще не ставало повної артистичної викінченості”⁸.

Неокласики з'ясовують генезис мистецько-громадянської позиції письменниці. Ретельно пояснюючи біографічні та літературні чинники, відкрито (можливо, з огляду на цензуру) не висловлюються про суспільно-політичний. Проте їхні міркування щодо останнього прочитуються іманентно, зокрема через призму поняття „європеїзм”, реалізацію якого вбачають в досліджуваній творчості. Хоч Драй-Хмара у згаданій вже монографії формулював його розуміння дуже коротко та в культурологічному аспекті, але читачеві, зорієнтованому в семантико-ідеологічному вимірі європеїзму цього було достатньо. Варто пригадати, що європеїзм української інтелігенції, пов'язаний із проєвропейською орієнтацією, трактувався офіційними колами царської і радянської імперій у політичних категоріях: вбачалося тенденції сепаратизму й аспірації суверенітету. Крім того неокласики усвідомлювали, що читачеві, зорієнтованому в біографії письменниці, джерела її політичного світогляду були відомі. Вже в ранньому віці вона досконало усвідомлювала колоніальний статус України та причини безправності українців. Так, вірш *Надія*⁹ – перший твір 9-річної Лесі – був написаний із приводу заслання її рідної тітки в Сибір. Також її рідний дядько Михайло Драгоманів як політичний і культурний діяч з приводу переслідувань держспецорганів змушений був емігрувати з царської імперії на Захід.

До біографічного чинника неокласики зараховують перебування майбутньої письменниці в колі європейської (в т. ч. української) культурної еліти, особисті контакти з визначними українськими й зарубіжними письменниками, виїзди до Європи і країн стародавньої східної культури, а особливо

⁸ М. З е р о в, *Леся Українка*, [в:] т о й с а м и й, *Твори...*, т. II..., с. 381.

⁹ Л. У к р а ї н к а, *Зібрання творів у дванадцяти томах*, Київ: „Наукова думка”, 1975, т. I, с. 72. Вперше вірш надруковано в журналі „Зоря”, 1887, № 24, с. 413, з підзаголовком *Пісня заволоки*.

– родинне середовище. Так, у згаданій вже монографії Драй-Хмари подано відомості, що перші Лесині поезії на біблійні теми були створені під впливом її матері. Хоч на формування естетичного і політичного світогляду майбутньої письменниці великий вплив мав Драгоманов, з яким вона вела жваве листування. Драй-Хмара пише: „Перед тим як писати п'єсу, Леся перечитувала низку книжок, рекомендованих Драгомановим [с. 53]), „Європеїзмом він просто-таки заражав Лесю, пишучи про нього мало що не в кожному листі: «Нема других задач у нас, окрім тих, які єсть і в Європі, нема других способів. Різниця тільки в кількості, а не в якості»” [с. 54]). Згідно з дослідником, Драгоманов з позиції європейця передавав їй свої погляди на Європу, вводив у коло європейського культурного життя, заохочував до перекладацтва, спонукав до переоцінки українофільства, допомагав формувати творче підґрунтя. Тому, коли вона приїхала до Драгоманових, котрі довгий час жили в Європі, то „в ній зовсім не помітили того, що характеризує людей Сходу, – відірваності від європейські інтересів” [с. 54]. І далі дуже важлива думка в контексті порушеної в нашій статті проблеми ідентифікації творчості письменниці:

Вводячи Лесю в коло європейського культурного життя й надихаючи її космополітичними ідеями, Драгоманов тим самим *відривав її від вузького націоналізму, від «звичайної дурниці російсько-українофільської про культурність і народність»*. Він учив її критично ставитися до *«доморощеної премудрости»* [М.Д-Х.: Л. У., 54-55].

До літературного фактора неокласики відносять впливи світової класики й українського письменства. Зазначають, що Леся Українка високо цінувала творчість Михайла Старицького, Пантелеймона Куліша, Івана Франка, Ольги Кобилянської, Василя Стефаника. Натомість про її твори, заінспіровані чужорідними зразками, Драй-Хмара писав, що „читання біографії Мільтона було стимулом до написання драматичної поеми *У пуці*; Поліванівське видання Пушкіна [...] збудило думку про написання *Камінного господаря*; *Оргія* викликана була читанням *Іридіона* Красінського і т. д.” [Л. У., 118].

Прикметно, в дослідженнях вчених вказано на низку ознак, які свідчать про реалізацію Лесею Українкою мистецько-художніх засад *н е о к л а - с и ц и з м у* (або нового класицизму). Про це свідчать такі ознаки як:

1. Звернення до стародавності, використання „мандрівних сюжетів” і „вічних образів”, творче наслідування кращих світових зразків. На думку вчених, творче використання елементів культурних джерел стародавніх та не так далеких попередніх епох зумовлене драматизмом – трагічним еле-

ментом, що характерний для творчості найвидатніших європейських драматургів. Наприклад, в одній з праць Драй-Хмара, пояснює:

Коли вона писала на грецькі та римські сюжети, то це був не екзотизм, а органічне входження в світ греко-римської культури [...] їй близькими, рідними були всі ті проблеми людського духу, що ставилися й вирішувалися на Заході. Леся Українка вибрала „шлях, яким ішли Данте та Гете, що шукали великих пристрастей у минулому. Їх знаходить Леся у стародавніх євреїв, у греків та римлян часів занепаду, у первісних християн, у героїв Великої французької революції і хоче ці пристрасті, цей огонь бунтівливих душ перелити в оспалі серця своїх сучасників” [М.Д-Х, *Л. У.*, 116–117].

Вони намагалися довести хибність тверджень народницької критики, яка негативно оцінювала використання „світових тем і образів”, називаючи цей мистецький прийом „екзотизмом”¹⁰ і „архаїзмом”. Зеров, висловлюючи переконаність у вірності мистецько-громадянської позиції письменниці констатував під час літературної дискусії: „В Лесі Українки без порівняння більше «живого життя», аніж у десятка її сучасників”¹¹.

У зв’язку з існуючою проблемою, дослідники намагалися пояснити символіку чужорідних елементів (античних, біблійних та ін.), довести їх цілеспрямоване „осучаснення”, актуальне звучання в контексті української проблематики. Екскурси письменниці в минуле Филипович¹² трактував як новаторство, оскільки „беручись за всесвітні сюжети або взагалі переносячи арену своїх творів у країни далекі, екзотичні, у віки минулі (характерна риса нової західно-європейської і російської літератури!)” [П.Ф.: *Л. У.*, 107]. Писав, що поетеса не відгороджується своїм „екзотизмом” від дійсності, не утворює культу свого „я”, не кохається в особистих почуттях, а „хоче розворушити темні і пасивні маси” [*Л. У.*, 107] та спонукати до боротьби пригнічену націю. Також Зеров у статтях [див. зб. *Українське письменство...*], твердив, що драми письменниці – це „не літературна гра, не стилізація, [...] промови й репліки єврейських пророків і перших християн дуже близькі

¹⁰ До речі, сама письменниці вважала, що „космополітизм” і „екзотизм” не суперечить національним інтересам і орієнтаціям. Розуміння цих двох понять письменниці з’ясовує в російськомовній статті *Заметки о новейшей польской литературе* (див.: *Л. Українка, Твори в десяти томах*, т. VIII, Київ 1965, с. 106-133).

¹¹ М. З е р о в, *Наші літературознавці і полемісти*, [в:] *Українське письменство...*, с. 545.

¹² У своїх твердженнях Филипович посилається на погляди першорядних українських письменників та вчених (І. Франка, С. Єфремова, А. Ніковського, Л. Старицької-Черняхівської, Д. Донцова, С. Черкасенка та ін.), а також на російського письменника і філософа Ф. Сологуба.

власним нашим шуканням і тривогам”¹³, „її вавилоняни й єгиптяни мають сучасну психологію, а її американські пущі, середньовічна Іспанія, Рим і Єгипет – то тільки більш-менш прозорі псевдоніми її рідного краю”¹⁴. У свою чергу Рильський, продовжуючи позицію своїх колег-неокласиків, пізніше (після II світової війни) повторив позитивну характеристику індивідуальну манеру творчості Лесі Українки („мала нахил по-своєму освітлювати і по-своєму повертати світові теми, роблячи це з дивовижною і мало зрозумілою для більшої частини її сучасників сміливістю”¹⁵). Усі неокласики захищають її „літературність”, трактуючи цю рису новаторською і продовженням класичної традиції у вітчизняній культурі. Певна річ, різні елементи світової класики формували в українській літературі нові коди, які мали універсальну цінність: були як указівні знаки для інтерпретації та зрозуміння сенсу людського життя. Разом із тим, вчені вказують на одночасне звернення письменниці до культурної спадщини, історії та дійсності українського народу, невід’ємною частиною якого вона себе вважала.

2. Досконалість форми. „Леся Українка орудує в своїх драмах *дедуктивним* методом [...] загальноприйнятим методом серед елітного письменства в Європі” [Л. У., 119], – підмітив Драй-Хмара. У статті *Передмова до збірника „Нова українська поезія”* (1920) Зеров писав, що українські поети відчували „весь жах старого українського сентименталізму в ліриці, того штучного і присолодженого стилю, що став ніби обов’язковим [...] одні прагнули нового і не мали сили до нього добитися; другі мало говорили про нові напрямки, а проте у своїй поезії **справді принесли нову дійсність, новий стиль (Леся Українка)**”¹⁶ [виділ. моє – Л. С.]. Він убачав у творчості письменниці новаторство не тільки з точки зору форми, а й змісту („ніхто з українських поетів не панував так повно над сюжетом!”¹⁷). До того ж підкреслював характерну для Лесиноного стилю засаду розміреності думки й емоційності. Так, в його статті *Руфін і Прісцилла* читаємо: „*класичність* Лесі Українки трохи й охолоджує враження; останню сторінку її драми перегортаєш з тим самим почуттям, яке викликає **шекспірівська трагедія** [виділ. моє – Л. С.]: думка й почуття однаково зворушені” [с. 869],

¹³ Зеров, *Леся Українка. (З нагоди нового видання творів)*..., с. 273.

¹⁴ Той самий, *Леся Українка. Критично-біографічний нарис*..., с. 410.

¹⁵ М. Рильський, *Лірика Лесі Українки*, [в:] той самий, *Твори в двадцяти томах*, т. XII..., с. 157.

¹⁶ М. Зеров, *Передмова до збірника „Нова українська поезія”*, [в:] той самий, *Українське письменство*..., с. 324.

¹⁷ Той самий, *Леся Українка (З нагоди нового видання творів)*..., с. 270.

Як бачимо, критик підносить аналізовану драму до рівня європейського Парнасу. До елементів класичності він зараховує аналітичність і „символізм”¹⁸ мислення драматурга („кожну життєву ситуацію узагальнювала, відривала її од ґрунту і переносила в інші обставини, в іншу добу, надаючи постатям та становищам загальнолюдського характеру [с. 869]).

Суголосні думки зустрічаємо і в міркуваннях Рильського щодо мімезису („яскраві сліди навчання у античних трагіків, у Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, Міцкевича, а також у Гейне”¹⁹) та досконалості художньої форми („Мальовничість, пластичність її образів мало має собі рівних у світовій літературі”²⁰) у творчості Лесі Українки. Досліджуючи еволюцію творчості Лесі Українки, вчені доходять висновку, що завдяки творчому мімезису, а не копіюванню письменниці сформувала свій власний стиль – к л а с и ч н и й . Безперечно, як на той час, така констатація була не тільки новаторською, а й досить сміливою. Це був, по-суті, виклик застарілому мисленню й усталеним в українському літературознавстві канонам. Це також був і заклик вчитися в письменниці рідної мови, гарного стилю, чіткості висловлювання, техніки вірша тощо. [До речі, досконалість форми її творів була помічена навіть народницькою платформою²¹].

3. Дистанція від буденщини як згубного фактору й орієнтація на високі духовні прагнення людини. Письменниці „високо підносились над життєвими обставинами, абстрагувалася від них” [М.З.: *Р. і П.*, 871], „в *Лісовій пісні* змалювала трагедію людської душі, що заблудилась серед болота буденного людського життя” [М.Д-Х.: *Л. У.*, 145]. За спостереженням Филиповича, Леся Українка не дала образу Прометея „самостійної обробки, як це було з іншими світовими сюжетами і образами (Дон Жуан, Кассандра, Юда, Тристан та Ізольда й ін.)”²², але вслід за Тарасом Шевченком (*Кавказ*), світовою поезією і своїм проводирем Драгомановим²³ „наситила цей образ

¹⁸ Той самий, *Руфін і Прісцилла (До історії задуму і виконання)*, [в:] той самий, *Українське письменство...*, с. 863-879. Далі номер назву цієї статті скорочено (*Р. і П.*) і номер сторінки вказую в тексті.

¹⁹ Рильський, *Лірика Лесі Українки...*, с. 162.

²⁰ Там само, с. 164.

²¹ До речі, Сергій Єфремов як один з чільних представників народницької платформи в характеристиці творчості Лесі Українки вжив окреслення „виточені формою драми” (Єфремов, *Історія українського письменства...*, с. 527).

²² Филипович, *Образ Прометея в творах Лесі Українки...*, с. 110.

²³ Пор.: М. Драгоманов, *Оповідання про заздрих богів*, вид. 2, Львів 1901.

емоцією [...] й підпорядкувала його цілком соціально-політичному напрямку”²⁴.

4. Індивідуальний вибір. Неокласики заперечували твердження тогочасної критики про „скрайній або розпачливий індивідуалізм”²⁵ драматурга, відкриваючи дискусію щодо права митця на власні творчі рішення. На думку вчених, її індивідуалізм „творчий і конструктивний” [П.Ф.: Л. У., 107], „поєднаний зі стихійним демократизмом [...] авторка не возвеличує свого «я», не ховається в катакомбах”, а йде в табір повсталих рабів, щоб стати в їх лави й боротися за визволення” [М.Д.-Х, Л. У., 141]. В цьому демократизмі вони вбачали особливість по відношенню до якості „індивідуалізму” в інших літературах. Хоч Леся Українка „перейнялась самим духом нової західноєвропейської та російської літератури” [П.Ф.: Л. У., 107], сформувала світогляд під впливом західноєвропейських філософів і митців „європейської індивідуалістичної думки, від [...] Байрона до Ібсена та Ніцше”²⁶, але її індивідуалізм, насичений соціальним змістом. До речі, це підкреслювала сама поетеса²⁷. Її індивідуалізм неокласики трактували як протест проти обмеження свободи творчості, невільницького духу, квалості й пасивності громадянства:

Коли сильна особа у Лесі Українки виступає проти нікчемного, інертного суспільства, то робить це не з егоїстичних, а з альтруїстичних мотивів і виконує не індивідуальні завдання, а соціальні [...] Оцим соціальним змістом індивідуалізм Лесі Українки дуже відрізняється від західно-європейського індивідуалізму Байрона, Ніцше, Уайльда та ін. [М.Д.-Х.: Л. У., 141].

²⁴ Ф и л и п о в и ч, *Образ Прометей...*, с. 116.

²⁵ Цю думку висловили, м.ін.: М. Д о н ц о в, *Поетка українського рисорджимента*, ЛНВ 1922, ч. V.; Б. Я к у б с ь к и й, *Поема надмірного індивідуалізму*, [в:] Л. У к р а ї н к а, *Твори в дванадцяти томах*, т. V, Київ 1927, с. 107-118.

²⁶ З е р о в, *Леся Українка. Критично-біографічний нарис...*, с. 410.

²⁷ Леся Українка у статті 1903 р., писала, що вона не має „претензій на авторитетність” ані в науці, історико-політичних справах, ані в літературі. Вона вважала себе приналежною до середовища людей „з юрби”, зазначаючи: „Нехай мій голос буде просто «голосом з народу» – на більше значення я не важу” [с. 253] (Л. У к р а ї н к а, *Замітки з приводу статті „Політика і етика”*, [в:] т а с а м а, *Зібрання творів у дванадцяти томах...*, т. VIII, 253-267. Вперше надруковано у львівському журналі „Жінка”, 1937, № 5 (33). Які причини заважили, що стаття не була опублікована понад тридцять років? Можливо, з приводу царської а потім сталінської цензури.

5. Антропоцентризм з етичним підтекстом. За спостереженням Рильського, „жадібні очі поетеси скрізь бачили насамперед – людей [...] вона читала їх думки, приймалася їх настроями”²⁸.

6. Громадянська активність і моралізаторство. Неокласики намагалися довести, що суспільно-політична позиція Лесі Українки звернута до гострих проблем української дійсності. За словами Филиповича, її творчість „пронизана огнем ідеї”; „із закликом до боротьби звертається вона до свого покоління, покоління рабів” [Л. У., 107]. Підкреслюючи актуальність її творчості, вчені намагалися заперечити погляд народницької критики, яка надавала примат ідеологічному критерію. Тому ця критика позитивно характеризувала поезію демократичного спрямування (переважно початкового періоду творчості) й на основі цього окреслила письменницю „дочкою Прометея”, а її творчість – „бойовим прапором” за революційні зміни в суспільстві. Безперечно, така патетика поєднана з ура-патріотизмом часто прикривала творчість митця, створену в дозрілий, особливо останній період її творчості. Закидаючи авторці *Касандри* „екзотичність”, „архаїчність” й „індивідуалізм” народницька платформа (зокрема Сергій Єфремов)²⁹ звинувачувала її у відриві від кола національних проблем, хоч сама Леся Українка з цим не згоджувалась³⁰.

Слід зазначити, що міркування неокласиків про позицію авторки *Одержимої* суголосні, хоч кожен із них вносить своє індивідуальне спостереження. В їхній оцінці Леся Українка – це митець широкого формату, а також письменник-борець і письменник-гуманіст. Борець, оскільки бореться за рівноправність, за свободу не тільки народу, а й людини, передовсім її духовну незалежність. Гуманіст, бо в центр зображеного світу ставить людину й закликає шанувати її гідність та право на свободу, а також проголошує ідею любові до людини – любові, реалізованої на засадах моральності.

*

Проте у зв’язку з піднятою в статті проблемою та висунутою тезою щодо приналежності Лесі Українки до нового класицизму (або неокласицизму), необхідно назвати його основні положення. Спираючись на корпус теоре-

²⁸ Рильський, *Лірика Лесі Українки...*, с. 161; див. також: той самий, *Твори в трьох томах...*, т. III..., с. 287.

²⁹ Див.: Єфремов, *Історія української літератури...*, с. 526.

³⁰ Письменниця неодноразово сама це твердження заперечувала, наприклад: „Нехай мій голос буде просто «голосом з народу»” (Л. Українка, *Замітки з приводу статті „Політика і етика”...*, с. 253.

тичних праць, слід пригадати, що неокласицизм – це мистецько-художній напрям, який має двоєдину суть: це – світогляд і підпорядкований йому художній стиль³¹. Він був „класичною формою” європейського модернізму, до якого Леся Українка на зламі XIX–XX ст. – як твердять сучасні дослідники – була безпосередньо причетна³².

Згідно з актуальним станом теоретичної думки, неокласицизм як естетико-світоглядний феномен черпає з культури античності, філософської думки Відродження, Просвітництва, європейської літературної класики, особливо Заходу, продовжуючи класичну традицію. Він формувався під впливом стоїцизму, антропоцентризму, картезіанського раціоналізму, поєднаного з чуттєвістю (не емоційною розшарпаністю!). Основу явища становить елліністський ідеал краси (Краса ототожнена з Добром), який у Стародавній Греції трактувався як: абсолют моральних цінностей, концепція і естетико-етична проблема. У цьому двоєдиному ідеалі, сформульованому в понятті „калокагатія”³³, елліни вбачали гармонію, досконалість форм, моральність, шляхетність, розмірено-врівноважену чуттєвість і піднесеність. Ідеал краси й названа площина віднесень єднає всіх європейських неокласиків XVIII і XIX–XX ст., а також митців нашого часу, схильних до неокласичної манери творчості. Їхнє звернення до античності умотивується **пошуками вічних істин, ідеєю гармонії та порядку як у художній творчості, так і у сфері суспільства та людського духу**³⁴. Необхідною умовою справжнього мистецтва визнається політична свобода і моральність. Конструктивною основою й організуючим елементом творчості вважається розум, хоч домінуючою

³¹ Див., м.ін.: М. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, *Podręczny słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Warszawa 1994, с. 152; M. Rabiowska, *Słownik literatury polskiej XX wieku*, red. M. Pytas, Katowice 2001, с. 112-113; *Lexicon. Лексикон загального та порівняльного літературознавства*, Чернівці 2001, с. 368-369; В. Моренець, *Національні шляхи поетичного модерну першої половини XX ст.: Україна і Польща*, Київ 2002 (розділ „Неокласицизм”, с. 219-257); *Літературознавча енциклопедія*, автор-укладач Ю. Ковалів, Київ 2007, с. 484-486 [розділ „Класицизм”]; A. Kalliszewski, *Nostalgia stylu... Neoklasycyzm liryki polskiej XX wieku w krytyce, badaniach i poetykach immanentnych*, Kraków 2007.

³² „У фундаментальних дослідженнях останніх років про творчість Лесі Українки та Ольги Кобилянської робиться послідовний наголос на модернізмі згадуваних письменниць” (М. Моклиця, *Естетика Лесі Українки (контекст європейського модернізму)*, Луцьк 2011, с. 192).

³³ Калокагатія (καλοκαγαθία) – поняття давньогрецької естетики, що виражає ідеальне єднання фізичної краси та духовної досконалості – як ідеал виховання людини.

³⁴ *Неокласицизм*, [в:] *Літературна енциклопедія термінів и понять*, Москва 2003, с. 638.

формою художнього узагальнення – ідеалізація³⁵. Таким чином, в неокласицизмі прийнято не стільки наслідувати реальне буття, скільки узгоджувати зображене з ідеальною моделлю, існуючою в індивідуальній свідомості митця. Втім, засада творчого так званого „подвійного мімезису” (тобто наслідування класичних зразків і природи) відстоюється свідомо та цілеспрямовано. Елементи античності й інших джерел (біблійних, літературних, історичних, культурних) в неокласичних творах використано не як стилістичну оздобу, а як кодовий матеріал для порушення різноманітних асоціативних варіантів сучасних соціокультурних і естетичних проблем. Водночас у процесі актуалізації цих елементів збережено їх первинне значення. Наприклад, класичним прикладом такого застосування античних мотивів, сюжетів і образів літературознавці вважають драматичні твори *Цезар і Клеопатра* Б. Шоу, *Кассандра Лесі України* [виділ. мною – Л. С.], *Антигона* Ж. Ануя, *Мухи* Ж.-П. Сартра, *Троянської війни не буде*, *Електра* Ж. Жироду, романів *Улісс* Дж. Джойса і *Кентавр* Дж. Апдайка, повість *Кассандра* К. Вольфа³⁶.

Суперечностям дійсності неокласицизм протиставляє вічні естетико-етичні норми середземноморської традиції, на основі якої сформувалася традиція європейська. Він помірковано й водночас цілеспрямовано реалізує культурний синкретизм, універсалізм, ідею діалогу та гармонії, а також протиставні засади: нормативності та вільного творчого вибору. Завдяки цьому він проявляє новаторство. Важливою визначальною тенденцією явища є звернення до античності та інших культурних джерел європейської традиції, моралізаторська тематика, ідеалістичний образ. Характеризуючи неокласицизм як стиль, науковці виділяють в ньому такі риси, як використання канонічних форм, довершене впорядкування форми твору, логічність зв'язків, чіткість і конкретність висловлювання, пластичність образів, синтез різностильових елементів.

*

Таким чином, спостереження й висновки в працях київських неокласиків та теоретичні засади неокласицизму дають підставу для висновку, що Леся Українка у своїй творчості втілювала засади відродженого під кінець XIX ст. нового класицизму. Порівняно з класицизмом XVIII ст. (особливо II по-

³⁵ Там само.

³⁶ *Lexicon. Лексикон...*, с. 369.

ловини, який наука назвала неокласицизмом), його характерна риса й одночасно своєрідність – це органічне поєднання аксіологічних категорій античної, біблійної і національної традицій. Такий синкретизм культурних традицій успішно реалізується в неокласицизмі, що почав наново розвиватися в період згаданого вже модернізму, засвідчив про себе протягом ХХ ст. й не втрачає актуальності в наш час. Її реалізація характерна творчості багатьох найвидатніших митців європейської культури, вписаних в неокласицизм або схильних до неокласичної манери. На нашу думку, до них повним правом належить Леся Українка зі своїми трагедіями, драматичними поемами й низкою віршів. Думається, що це б її задовольнило, оскільки за життя письменниці завжди нарікала на невірне прочитання її творчості. Не погоджувалася, зокрема, зі згаданим вже Єфремовим, про що свідчать її листи з 1903 року. Наприклад: „Єфремов зачепив мене, як критика і як публіциста, то мені мовчати не випадає”³⁷ (з листа до Ольги Кобилянської від 10 січня), не погоджувалася з Єфремовим щодо своїх літературознавчих поглядів. Досить промовистим є інший фрагмент в одному з її листів:

Зайнята була, між іншим, і полемікою проти статті Єфремова в „Київській старині”, де він зачисляє мене до „вредных антиобщественных” елементів за те, що я, нібито, тягну руку за декадентів і символістів. Я пояснюю, що декаденти і символисті мене нічого не обходять, окреслюю деякі *риски мого напрямку* [курсив мій – Л. С.] і запрошую п. Єфремова „выражаться точнее и разборчивее”. Інакше буде кепсько для його „літературного флага”. Стаття Єфремова написана прекапосним тоном і дуже мене обурила не так за мене (я там приплетена «між іншим»), як за Кобилянську (вона ж там найвреднішою виходить) і взагалі за правду. Обзивається давня Конищина і нудить мене від неї і поривається мені душа нашадка Драгоманова. Певне Єфремов зачепить мене ще раз, не думаю, щоб він „з’їв і облизався”, ну тим гірше буде для нього, бо я вже вдруге вдарю „нешадно”, а тепер ще, тим часом, „церемонюся” – „рыцарство”, бачте обуяло (з листа від 14 січня до М. В. Кривинюка)³⁸.

Цю цитату можна було б трактувати як аргументований привід не лише до з’ясування дискусії письменниці з Єфремовим, а й до відходу трактування її неоромантиком, окреслення, що ввела і пропагувала народницька платформа. Це висловлювання Лесі Українки можна уважати претекстом до нового й адекватного прочитання й визначення категорій її творчості.

³⁷ О. Косач-Кривинюк, *Леся Українка. Хронологія життя і творчості*, Луцьк: Волинська обласна друкарня 2006, с. 660.

³⁸ Там само, с. 661.

Надзвичайно важливий фрагмент цитати (потовщений і виділений курсивом), заохочує і водночас зобов'язує, щоб ретельно, нетенденційно й фахово вивчити риси її н а п р я м у, його культурні орієнтири та художньо-стильові й естетико-світоглядні положення.

На нашу думку, неокласики у своїх працях накреслили основні аспекти студій мистецько-світоглядного напрямку Лесі Українки, з'ясовуючи в головних рисах форму, зміст та методологію її творчості. Через призму аналізу символіки інтертекстів, якими насичена спадщина драматурга, літературознавці виявили важливі й постійно актуальні проблеми людства: антропологічні, суспільно-політичні, культурологічні, мистецькі, світоглядні, етичні (з наголосом на моральності) тощо. Надаючи примат естетичному критерію, вчені обґрунтували, що драматург у досконалих формах органічно поєднала загальнолюдське з національним, минуле із сучасною дійсністю, розумне з душевним, а також виразила антропоцентричну візію світу. Цим способом літературознавці довели, що мистецько-громадянській позиції української письменниці характерне не тільки революційне спрямування, про що посилено наголошувала народницька, і що потім успішно в своїх прагматичних інтересах використала соцреалістична критика. Хоч кожна з цих двох платформ, керуючись ідеологічним критерієм, була тенденційною, але – як відомо – цілі кожної з них були протилежними: перша прагнула до незалежності українського народу, натомість друга – до його поневолення.

ESTETYCZNO-ARTYSTYCZNE ELEMENTY NEOKLASYCYZMU W TWÓRCZOŚCI ŁESI UKRAINKI

Streszczenie

Autorka artykułu omawia poglądy neoklasyków kijowskich na klasycystyczne tendencje w twórczości Łesi Ukrainki, m.in. zdania badaczy, co do genezy okcyden-talizmu pisarki oraz głównych cech formy i treści jej poezji a zwłaszcza dramaturgii. Spostrzeżenia i wnioski zawarte w pracach neoklasyków kijowskich świadczą o realizacji w twórczości Łesi Ukrainki artystycznych i światopoglądowych zasad neoklasycyzmu. Są to takie zasady, jak: mimesis twórczy, wykorzystanie „wiecznych obrazów” i „wędrownych fabuł” tradycji śródziemnomorskiej, synkretyzm kulturowy, synteza uniwersalnego z narodowym, doskonałość formy, antropocentryczna wizja świata, idealistyczny obraz.

Artykuł sygnalizuje problem adekwatnego odbioru oraz identyfikacji twórczości pisarki w literaturoznawstwie.

AESTHETIC-ARTISTIC ELEMENTS OF NEOCLASSICISM IN LESYA UKRAINKA'S WORKS

Summary

In the article the Kyiv neoclassic writers' views at classical trends in Lesya Ukrainka's works are examined, namely: interpretation by the scientists a genesis of intellectual westernization and the major features of form and content in Lesya Ukrainka's works, particularly in drama.

It is exposed that the observation and findings in works of neoclassic writers affirm the realization of neoclassical artistic statements in the analyzed works. Such as: creative mimesis, usage of "eternal images" and "wayfaring plots", Mediterranean tradition, cultural syncretism, synthesis of universal with national, form perfection, anthropocentric vision of world perception, idealistic image etc. In the research the problem of identification the writer's works in Ukrainian literary criticism is signalized.

Słowa kluczowe: Lesia Ukrainka, neoklasycy kijowscy, światopogląd estetyczny, literaturoznawstwo, tradycja, patriotyzm, neoromantyzm, neoklasycyzm, zasady neoklasycyzmu.

Ключові слова: Леся Українка, київські неокласики, естетичний світогляд, літературознавчі праці, традиція, патріотизм, неоромантизм, класицизм, засади неокласицизму.

Key words: Lesya Ukrainka, Kyiv neoclassic writers, aesthetic world-view, drama, literary criticism works, tradition, patriotism, neoromanticism, classicism, neoclassicism.